

Петро ВОРОНА

Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка

Олександр МОЧКОВ

Верховна Рада України

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ ЗА ВІДКРИТИМИ ПАРТІЙНИМИ СПИСКАМИ: ДОСВІД ПОЛТАВЩИНИ

Розкриваються особливості проведення місцевих виборів за відкритими партійними списками, акцентується увага на проблемних питаннях виборчого законодавства, що не сприяють повному та «непідкупному» волевиявленню громадян та ефективному формуванню місцевої влади. Звертається увага на забезпечення гендерної рівності, розподіл влад на місцевому рівні та права на участь громадян у місцевих виборах не лише через політичні партії.

Ключові слова: політичні партії, депутат місцевої ради, голова територіальної громади, місцеві вибори, пропорційна виборча система з відкритими партійними списками, гендерна квота, самовисування, виборчий округ, адміністративний ресурс, передвиборна програма, виборці.

Petro Vorona, Oleksandr Mochkov. Suggestions for improving the system of local elections on open party lists: the experience of Poltava region

The peculiarities of the local elections on open party lists are exposed and the attention is focused on the problematic issues of electoral law that are not conducive to full and «incorruptible» the will of the citizens and effective formation of local authorities. The attention is paid to gender equality, separation of powers at the local level and the right to participation of citizens in local elections is not only through political parties.

Key words: political parties, the deputy of the local council, the chairman of the local community, local elections, a proportional electoral system with open party lists, gender quota, the nomination, election district, administrative resources, election programme, the voters.

Починаючи з перших місцевих виборів у незалежній українській державі механізми місцевих виборів розвивались надзвичайно динамічно. Фактично кожні наступні вибори до органів місцевого самоврядування за хронологією часового зростання в Україні відбувались за новими правилами (виняток лише місцеві вибори 1998 – 2002 рр.). На місцевих виборах Україна спромоглася застосувати вже всі можливі виборчі системи (мажоритарну, змішану, пропорційну, пропорційну з відкритими партійними списками). Варто зазначити, що український уряд у співпраці з парламентом намагався знайти таку найоптимальнішу модель формування місцевих влад, щоб і влада була найефективнішою та, бажано, професійною і максимально були б задіяні у виборчому процесі всі інститути громадянського суспільства. Кожен виборчий механізм має як переваги, так і певні недоліки функціонування та перевірку на ефективність щодо задоволення потреб громад і всього суспільства у спроможності формувати ефективну місцеву владу. Тому сьогодні є актуальним проаналізувати функціонування нової системи виборів та за його результатами (уроками виборів) вчасно провести її подальшу модернізацію – тим паче що, на думку багатьох політиків, учених, практиків, наступні парламентські вибори будуть проходити відповідно до коаліційної угоди за пропорційною виборчою системою з відкритими партійними списками.

Деталі цього механізму формує і вдосконалює вітчизняний парламент, який діє як із позицій задоволення потреб суспільства, так і власних амбітних – закріплення парламентських партій на місцевому рівні з метою збереження на наступних місцевих виборах своєї присутності в парламенті. З партійних позицій місцеві вибори 2015 р. сприяли задоволенню амбіцій партій.

© Ворона П. В., Мочков О. Б., 2016

Мета статті – надати пропозиції щодо вдосконалення системи місцевих виборів.

З погляду наукової методології проблематика місцевого управління й місцевого самоврядування досліджується на перетині теорії та історії держави і права й науки державного управління, історії політичних учень та конституційного, адміністративного й муніципального прав. Особливості виборчих систем та характерні ознаки парламентських і місцевих виборів досліджували Р. В. Балабан (теорія виборчих систем) [1], О. В. Батанов (муніципальні виборчі системи в зарубіжних країнах) [2], І. А. Галіахметов (інституціоналізація місцевого виборчого процесу) [4], О. О. Галус (форми безпосереднього народовладдя) [5], В. А. Гошовська (всеукраїнські й регіональні особливості виборів та формування місцевих і національних еліт) [11], А. П. Магера (виборче законодавство) [7], Р. М. Максакова [8], О. В. Марцеляк [9], Р. П. Марчук (особливості організації місцевих та парламентських виборів) [10], А. О. Селиванов, П. Б. Стецюк (удосконалення виборчого законодавства) [13; 14], Ю. О. Хромова, Ю. С. Шемшученко (питання державного управління виборчого процесу) [15; 16].

Вибори до органів місцевого самоврядування в Україні у 2015 р. проходили як за мажоритарною виборчою системою (традиційно для сільських, селищних рад та обрання голів громад), так і вперше за відкритими партійними списками (обласні, районні, міські ради та районні в містах) відповідно до Закону України «Про місцеві вибори» від 14 липня 2015 р. № 595-VIII. Відповідно до нього «вибори депутатів Верховної Ради АРК, обласних, районних, міських, районних у містах рад проводяться за пропорційною виборчою системою в багатомандатному виборчому окрузі за виборчими списками місцевих організацій політичних партій із закріпленням кандидатів за територіальними виборчими округами, на які поділяється багатомандатний виборчий округ, що збігається з територією відповідно АРК, області, району, району в місті, територією міста згідно з чинним адміністративно-територіальним устроєм або територією утвореної відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» об'єднаної міської територіальної громади» [12].

Вибори міського (міст, кількість виборців у яких дорівнює або є більшою ніж 90 тис.) голови проводилися за мажоритарною системою абсолютної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі, що збігається відповідно з територією міста згідно з чинним адміністративно-територіальним устроєм або територією об'єднаної міської громади, а вибори сільського, селищного, міського (міст, кількість виборців у яких є меншою ніж 90 тис.) голови проводяться за мажоритарною системою відносною більшості.

Загальний склад (кількість депутатів) сільської, селищної, міської, районної в місті, районної, обласної ради визначається залежно від кількості виборців, які належать до територіальних громад сіл, селищ, міст, проживають на території району в місті, району, області. Загальний склад місцевих рад за зазначеної чисельності виборців міг становити від 12 (сільська рада) до 120 (Київська міська рада) осіб.

Місцеві вибори в Україні – це не лише виборчий процес, а й велика загальнодержавна політика. На них формуються та реалізуються місцеві програми соціально-економічного розвитку, місцеві еліти та партійні групи впливу. Таку політику покликано забезпечувати і формують політичні партії – конституційні інструменти зв'язку між виборцями та органами місцевого самоврядування. Основи місцевої політики в демократичних європейських країнах закладаються на місцевих виборах, на яких політичні партії та їх блоки пропонують виборцям свої варіанти рішень місцевих проблем. Тому система місцевих виборів у цих країнах ґрунтується на глибоких партійних традиціях. В Україні така традиція лише закладається, адже партії мають персоніфіковане забарвлення і ще не стали в основному ідеологічними. Водночас партії не є панацеєю від усіх бід у місцевому самоврядуванні – вони лише

інструмент реалізації ефективної муніципальної політики. Конфлікти, якщо виникають на місцевому рівні, політичні партії мають вирішувати відкрито, що досягається шляхом політизації та демократизації місцевого самоуправління [11, с. 204 – 205].

На нашу думку, у новому виборчому законодавстві про місцеві вибори є недоречності, які певним чином спотворюють народне волевиявлення або не сприяють формуванню місцевої ефективної влади – органів місцевого самоврядування. Їх можна назвати уроками минулих виборів.

Недоліками минулих виборів є:

1. Обласна та районні ради згідно з Конституцією України представляють спільні інтереси територіальних громад, але в результаті виборів не всі райони та громади виявились представленими в органах місцевого самоврядування [6]. Тобто представники, що балотувались від окремих районів (чи округів у районах) від жодної з партій, так і не стали депутатами районних чи обласної ради і громада (чи навіть цілий район) залишилися без своїх народних обранців у представницькому органі. Так, немає представника в обласній раді від Диканського району Полтавської області. Або інша колізія – непропорційне представництво. Наприклад, у результаті проведених виборів від Полтавського району, у якому близько 50 тис. виборців, – один депутат обласної ради, а від Оржицького району (20 тис. виборців) – чотири депутати в обласній раді. Це не відповідає конституційному визначенню обласної та районних рад. Так, у Полтавському районі з 36 депутатів ради 9 депутатів є мешканцями Щербанівської сільської ради, тоді як у районній раді немає представників декількох сільських рад. Таку ж ситуацію бачимо і в інших районах області, де від великих громад є представництво в депутатському корпусі, а багато малих громад залишилися без депутата в районній чи обласній радах [3].

2. Електоральна ціна кожного мандата дуже різна. Є представники політичних сил, які набрали декілька сотень голосів виборців і стали депутатами обласної ради від певної політичної сили, а є кандидати, що отримали на тому ж окрузі значно більше голосів, але залишилися за межами представництва. Наприклад, нижня прохідна межа у кандидатів від різних політичних партій, що пройшли до обласної ради дуже різниться: від 600 до 1 800 голосів виборців. Різниться і максимальна кількість набраних голосів виборців. Наприклад, кандидат від ВО «Батьківщина» отримав максимальну кількість голосів виборців – 6 106 (70,4 %), а також представник БПП «Солідарність» близько 3 875 голосів (42,45 %). Виникають певні соціальні суперечності: кандидат у депутати від іншої політичної сили отримав більшу довіру виборців (більше голосів), але не пройшов – маємо соціальні викривлені результати та певне неприйняття їх результатів. Є випадки, коли депутатів обрано значно більше, ніж округів у районі і навпаки.

3. Питання забезпечення гендерної рівності так і залишилося декларацією. Законодавець намагався запровадити гендерну квоту у відкритих партійних виборчих списках, але механізму контролю та відповідальності за її дотримання не було закладено. Логічно було б дотримуватися цієї квоти й під час розподілу мандатів, але знову ж таки цей механізм у новий закон про місцеві вибори не включено. Склад новообраних районних та обласних рад і цього разу не став більш гендерно справедливим. Тому, на нашу думку, варто внести правки до закону України про місцеві вибори – закріпити квоту при визначенні результатів голосування та впровадити жорсткі санкції до суб'єктів виборчого процесу за недотримання гендерної квоти. Для цього до Закону України «Про місцеві вибори в Україні» варто внести такі зміни:

– у п. 3. ст. 4 цього закону додати положення про обов'язковість гендерної квоти: представництво осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах та серед обраних депутатів місцевих рад

має обов'язково становити не менше ніж 30 % загальної кількості кандидатів у виборчому списку;

– у п. 1 ст. 42 уточнити положення про «Порядок реєстрації кандидатів у депутати в одномандатному виборчому окрузі» внівши зміни про обов'язковість дотримання положень ст. 4 під час реєстрації кандидатів у депутати в такому формулюванні: кандидати у депутати в одномандатному виборчому окрузі реєструються відповідною територіальною виборчою комісією в разі дотримання умов, передбачених ст. 4 та 39 цього закону. У разі недотримання вимог ст. 4 партійний виборчий список не реєструється для участі в місцевих виборах;

– абзац 5 п. 13 ст. 86 викласти в такій редакції: депутатські мандати в багатомандатному виборчому окрузі між кандидатами в депутати, включеними до виборчих списків місцевих організацій партій, які відповідно до частини другої цієї статті мають право на участь у розподілі депутатських мандатів у цьому окрузі, розподіляються пропорційно до кількості голосів виборців, поданих за місцеві організації партій, кандидатів, закріплених ними за територіальними виборчими округами, у межах відповідного багатомандатного округу, у послідовності, визначеній частинами 6 – 8 цієї статті та з урахуванням положень ст. 4 цього закону.

На наше переконання, вищезазначені зміни сприятимуть посиленню гендерної рівності в органах місцевого самоврядування України шляхом удосконалення механізмів їх формування – поліпшення норм місцевих виборів.

4. Певну дезорієнтацію в електоральну поведінку виборців вносить відсутність виборчих програм кандидатів у депутати, що не дає можливості контролювати їх роботу у представницькому органі. Зникає навіть саме поняття «виконання передвиборчих обіцянок чи програми», а у зв'язку з великим рівнем персоніфікації політичних партій в Україні виборець буде знову орієнтуватися на її іміджевих представників на центральному рівні й обирати маловідомих місцевих представників. Переконані, що це мало сприятиме поліпшенню якості та професійності місцевого представницького органу влади. Вважаємо, що варто до виборчого закону повернути положення про обов'язковість виборчих програм і ці програми мають обов'язково затверджуватись рішенням вищого керівного органу партії (на обласному чи районному рівнях), тоді буде включено певний механізм відповідальності партійних структур за своїх представників. Зміни слід внести до ст. 36 (передбачити затвердження вищим органом місцевого осередку партії затвердження і подання передвиборчої програми) та до ст. 38 (додати до п. 1 абзац 11 «Передвиборча програма»).

5. Необхідно заборонити суміщати посади в державних органах влади та органах місцевого самоврядування, а також керівникам комунальних установ. З одного боку, ми справді розмежуємо гілки влади на місцевому рівні, адже не може одна особа брати участь у прийнятті рішення, а потім його виконувати і сама ж контролювати. Слід внести положення до чинного виборчого закону про несумісність посади депутата місцевої ради з роботою в органах державної влади. Ця норма діє в декількох пострадянських республіках. Її запровадження певним чином буде обмежувати використання адмінресурсу, що спостерігалось на виборах. З іншого боку, ми уникаємо певного лобізму інтересів з боку представників комунальних установ, створених місцевими радами і підконтрольних їм.

6. Для повного забезпечення політичного права на участь у владі необхідно використати світовий досвід і повернутися до права на самовисування на всіх рівнях місцевого самоврядування (від територіальної громади до обласної ради) шляхом формування списку самовисуванців та від громадських організацій, але з використанням механізму внесення грошової застави, яка є певним свідченням самодостатності та підтримки кандидата виборцями.

7. Під час виборів 2015 р. були факти непропорційного та кількісно

необґрунтованого «нарізання» округів. Складається враження, що іноді округи створювалися за принципом політичної доцільності або «під кандидата». В умовах цієї системи виборів створення нових округів стає одним з інструментів маніпулювання виборцями та результатом виборів. Цей процес (творення виборчих округів) має стати абсолютно незалежним і бажано без втручання місцевих влад та чиновників. На нашу думку, його варто комп'ютеризувати, аби не породжувати зневіру людей та не піддавати сумнівам результати волевиявлення.

Вибори 2015 р. не поліпшили і географію обранців, адже понад 25 % депутатського корпусу є мешканцями Полтави або її пригородів [3]. Це знову ж таки не сприяє ефективному представленню інтересів територіальних громад у вищому представницькому органі області, де головним мотиватором і генератором прийняття рішень є партійна позиція та партійна дисципліна, а не інтереси територіальних громад. Нині партії, що ввійшли до обласної ради, прагнуть отримати певні дивіденди: посади в раді та комунальних установах, вплив на бюджет, виграні тендери або й просто захист для власного бізнесу. Такий лобізм власних інтересів не є винятком.

8. Під час останніх місцевих виборів у виборців знову купували їхню прихильність у день голосування. Застосовувалися найрізноманітніші методи: роздавання продуктів, лікарських аптек, ремонт громадських споруд (особливо заміна вікон та дверей), вшанування різних категорій громадян, організація концертів, застілля, подарунки школам, клубам, лікарням тощо. Тому у виборчій боротьбі, як правило, перемагає більш заможний. Законодавець повинен відрегулювати неможливість підкупу виборців, хоча, з огляду на історію та практику державного будівництва, політики мало зацікавлені в цьому.

Однією з проблем виборчого законодавства є також закріплення перших номерів партійних списків політичних партій, що пройшли до рад за виборчими округами для депутатської роботи. Суть проблеми полягає в тому, що територія областей, районів, міст була поділена на округи з орієнтовно однаковою кількістю виборців, але від одних округів депутати так і не були обрані, а від інших було обрано на декілька осіб більше. Перші номери списків, що зайшли до рад на чолі списків, мають бути закріплені за «пустуючими» округами, і бажано зробити це рішенням ради.

Історія та генезис формування демократичної законодавчої влади в Україні свідчать, що вона здійснюється в складних умовах посттоталітарного суспільства та за допомогою складного суспільного механізму, яким є загальнонаціональні вибори [11]. Вибір влади народом відбувається через встановлені законодавцем виборчі системи, зміст цих систем має виняткове значення для характеру відповідного представницького мандату та особливостей функціонування інституту конституційної відповідальності в системі представницьких органів.

Як висновок, зазначимо, що чинне законодавство про місцеві вибори є ще досить недосконалим, не вирішує давні правові проблеми формування місцевих рад та не створює оптимальних умов для самого процесу проведення виборів. Найголовніше – знову новообрані ради представляють переважно компромісні позиції політичних партій більшості, а не інтереси громад або їх спільні інтереси. Парламентарям потрібно виправити ті недоречності, які не підтверджують роль районних та обласних рад як інститутів представництва спільних інтересів громад. Необхідно провести ряд виїзних комітетських та парламентських слухань у різних регіонах України з приводу вдосконалення законодавства про місцеві вибори та вивчення громадської думки стосовно застосування їх норм. Народні обранці та представники уряду зможуть на місцях пересвідчитись у певних проблемних положеннях чинного виборчого законодавства, яке потребує удосконалення, в основі яких можуть бути і виокремлені нами вісім пропозицій-уроків минулих виборів.

Список використаних джерел / List of references

1. **Балабан Р. В.** Теорія виборчої системи / Р. В. Балабан. – Київ : Либідь, 2007. – 112 с. [Balaban R. V. Teoriia vyborchoi systemy / R. V. Balaban. – Kyiv : Lybid, 2007. – 112 s.]
2. **Батанов О. В.** Місцеві вибори та муніципальні виборчі системи в зарубіжних країнах: досвід для України / О. В. Батанов // Упр. сучас. містом : наук. практ. журн. – Київ : ВПЦ АМУ, 2001. – № 7 – 9. – С. 89 – 95 [Batanov O. V. Mistsevi vybory ta munitsypalni vyborchi systemy v zarubizhnykh krainakh: dosvid dlia Ukrainy / O. V. Batanov // Upr. suchas. mistom : nauk. prakt. zhurn. – Kyiv : VPTs AMU, 2001. – № 7 – 9. – S. 89 – 95].
3. **Ворона П. В.** Місцеві вибори 2010, 2015 рр. на Полтавщині: особливості еволюції волевиявлення / П. В. Ворона // Актуал. пробл. держ. упр. : зб. наук. пр. – Харків : Магістр, 2016. – № 1(49). – С. 111 – 119 [Vorona P. V. Mistsevi vybory 2010, 2015 rr. na Poltavshchyni: osoblyvosti evoliutsii volevyavlennia / P. V. Vorona // Aktual. probl. derzh. upr. : zb. nauk. pr. – Kharkiv : Mahistr, 2016. – № 1(49). – S. 111 – 119].
4. **Галіахметов І. А.** Інституціоналізація муніципального (місцевого) виборчого процесу: теоретико-правовий аспект / І. А. Галіахметов // Вісн. ЦВК. – Київ, 2015. – № 1. – С. 56 – 61 [Haliakhmetov I. A. Instytutsionalizatsiia munitsypalnoho (mistsevoho) vyborchoho protsessu: teoretyko-pravovyi aspekt / I. A. Haliakhmetov // Visn. TsVK. – Kyiv, 2015. – № 1. – S. 56 – 61].
5. **Галус О. О.** Форми безпосереднього народовладдя в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Галус Олена Олександрівна ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2012. – 20 с. [Halus O. O. Formy bezposerednoho narodovladdia v Ukraini : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.02 / Halus Olena Oleksandrivna ; NAN Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. – Kyiv, 2012. – 20 s.]
6. **Конституція** України: із змінами, внесеними згідно закону № 2222-IV від 25 квіт. 2006 р. – Київ : Велес, 2006. – 48 с. [Konstytutsiia Ukrainy: iz zminamy, vnesenyму zghidno zakonu № 2222-IV vid 25 kvit. 2006 r. – Kyiv : Veles, 2006. – 48 s.]
7. **Магера А. П.** «Новий закон про місцеві вибори обмежує самоврядування»: заступник голови Центрвиборчкому розповів, за якими правилами пройдуть місцеві вибори і які ризики вони несуть Україні / Інтерв'ю вела В. Кондратова ; А. Магера // Юрид. вісн. України. – 2015. – № 31 – 32. – С. 6 [Mahera A. P. «Novyi zakon pro mistsevi vybory obmezhuie samovriadvannia»: zastupnyk holovy Tsentrvyborchkomu rozpoviv, za yakymy pravylamy proidut mistsevi vybory i yakі ryzyky vony nesut Ukraini / Interviu vela V. Kondratova ; A. Mahera // Yuryd. visn. Ukrainy. – 2015. – № 31 – 32. – S. 6].
8. **Максакова Р. М.** Вибори до органів місцевого самоврядування: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Максакова Руслана Миколаївна ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2003. – 20 с. [Maksakova R. M. Vybory do orhaniv mistsevoho samovriadvannia: problemy teorii i praktyky : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.02 / Maksakova Ruslana Mykolaivna ; NAN Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. – Kyiv, 2003. – 20 s.]
9. **Марцеляк О. В.** Конституційна реформа і модернізація виборчої системи України в контексті світового досвіду / О. В. Марцеляк // Віче. – 2015. – № 16. – С. 8 – 12 [Martseliak O. V. Konstytutsiina reforma i modernizatsiia vyborchoi systemy Ukrainy v konteksti svitovoho dosvidu / O. V. Martseliak // Viche. – 2015. – № 16. – S. 8 – 12].
10. **Марчук Р. П.** Реформування виборчого законодавства України / Р. П. Марчук // Інновації в державному управлінні: системна інтеграція освіти, науки, практики : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 27 трав. 2011 р.). У 2 т. Т. 2 / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, С. В. Загороднюка. – К. : НАДУ, 2011. – С. 363 – 364 [Marchuk R. P. Reformuvannia vyborchoho zakonodavstva Ukrainy / R. P. Marchuk // Innovatsii v derzhavnomu upravlinni: systemna intehtratsiia osvity, nauky, praktyky : materialy nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uchastiu (Kyiv, 27 trav. 2011 r.). U 2 t. T. 2 / za zah. red. Yu. V. Kovbasiuka, V. P. Troshchynskoho, S. V. Zahorodniuka. – K. : NADU, 2011. – S. 363 – 364].
11. **Місцева** влада в країнах пострадянського простору : монографія / П. В. Ворона, В. А. Гошовська, І. П. Лопушинський [та ін.] ; за заг. ред. П. В. Ворони. – Полтава : ПП Шевченко, 2016. – 528 с. [Mistseva vlada v krainakh postradianskoho prostoru : monohrafiia /

Local Government

P. V. Vorona, V. A. Hoshovska, I. P. Lopushynskiy [ta in.] ; za zah. red. P. V. Vorony. – Poltava : PP Shevchenko, 2016. – 528 s.].

12. **Про місцеві вибори** : Закон України від 4 лип. 2015 р. № 595-VIII. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-19> [Pro mistsevi vybory : Zakon Ukrainy vid 4 lyp. 2015 r. № 595-VIII. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-19>].

13. **Селиванов А. О.** Нові моделі децентралізації компетенції територіальних органів і нові підходи до виборчої системи / А. О. Селиванов // Віче. – 2015. – № 16. – С. 8 – 12 [Selyvanov A. O. Novi modeli detsentralizatsii kompetentsii terytorialnykh orhaniv i novi pidkhody do vyborchoi systemy / A. O. Selyvanov // Viche. – 2015. – № 16. – S. 8 – 12].

14. **Стецюк П. Б.** Удосконалення виборчого законодавства: проблема конституційності / П. Б. Стецюк // Віче. – 2015. – № 16. – С. 24 – 26 [Stetsiuk P. B. Udoskonalennia vyborchoho zakonodavstva: problema konstytutsiinosti / P. B. Stetsiuk // Viche. – 2015. – № 16. – S. 24 – 26].

15. **Хромова Ю. О.** Теоретичні питання державного управління виборчого процесу в сучасній Україні / Ю. О. Хромова // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Харків : Магістр, 2009. – Вип. 4(27). – С. 110 – 115 [Khromova Yu. O. Teoretichni pytannia derzhavnoho upravlinnia vyborchoho protsesu v suchasni Ukraini / Yu. O. Khromova // Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia : zb. nauk. pr. – Kharkiv : Mahistr, 2009. – Vyp. 4(27). – S. 110 – 115].

16. **Шемшученко Ю. С.** Конституція і виборчий процес в Україні / Ю. С. Шемшученко // Віче. – 2015. – № 16. – С. 26 – 29 [Shemshuchenko Yu. S. Konstytutsiia i vyborchyi protses v Ukraini / Yu. S. Shemshuchenko // Viche. – 2015. – № 16. – S. 26 – 29].

Надійшла до редколегії 25.10.16